

Від краху «франка жерміналь» до загибелі «франка пуанкарے» (монети Франції у 1914–1940 рр.)

Олександр Десятніков
(Черкаси)

Після оформлення двох військово-політичних блоків — Троїстого союзу Німеччини, Австро-Угорщини та Італії (1882 р.) та Антанти у складі Франції, Росії та Великої Британії (1907 р.) — збройний конфлікт між ними став неминучим. Обидві сторони активно готувалися до війни, яка й вибухнула 1 серпня 1914 р.

Французький франк у умовах Першої світової війни

Вже 5 серпня 1914 р. у Франції видано закон, що відмінив обмін банкнот на золото та надав Банку Франції право випуску банкнот із примусовим курсом. Цим самим оголошується кінець золотого стандарту, що означало й кінець історії «франка жерміналь». Хоча проводилися активні пропагандистські кампанії із закликом до населення не тезаврувати свої золоті монети, французи, природно, тримали власні заощадження в золоті й не поспішили повернати його в грошовий обіг. У результаті золоті монети поступово зникли з обігу, а їхнє місце зайняли нерозмінні банкноти, що фактично перетворилися на паперові гроші.

Емісія паперових грошей активно використовувалася для фінансування воєнних видатків держави. Із початком Першої світової війни уряд Франції вважав, що збройний конфлікт триватиме недовго й планував витрати у розмірі 20 млрд франків. Натомість загальні видатки на ведення війни склали до 140 млрд франків. Лише 15% цієї суми покривалися за рахунок податків. У умовах бюджетного дефіциту уряд пішов на збільшення грошової маси — якщо у 1914 р. в обігу було 6 млрд франків, то у 1919 р. — 25,5 млрд. Паралельно з цим, Банк Франції використовував золотий запас для покриття військових витрат, що стало причиною неможливості золотого забезпечення валюти.

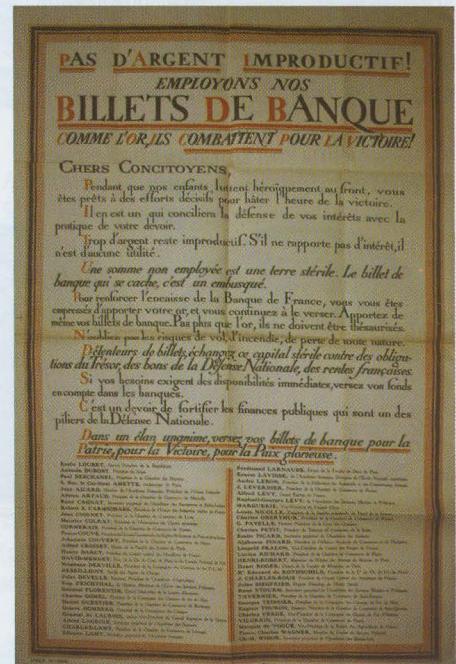
Незважаючи на виконання величезних військових замовлень, загальний обсяг промислового виробництва за 1914–1918 рр. скоротився на 40%. Обсяг

експорту скоротився майже наполовину. На третину знизився рівень сільськогосподарського виробництва через масову мобілізацію селян, конфіскації коней на потреби війни, постачання більшої частини продукції сільського господарства до діючої армії.

Наслідком регресу економіки стало зростання цін. Зокрема, порівняно з 1913 р. ціни на продовольство та товари широкого вжитку зросли у 5–7 разів, податки — в 4 рази, а номінальна заробітна плата — лише у 2–2,5 рази. Про масштаби

Агітаційний плакат періоду Першої світової війни, що закликав французів здавати золото на потреби армії. Угорі текст «За Францію, влійте своє золото» та внизу — «Золото б'ється за перемогу». Зображене золоту монету 1915 р., хоча цього року золоті монети вже не карбувалися.

Плакат із закликом до громадян не тезаврувати своє монетне золото, а обмінити його на банкноти задля перемоги у війні.

інфляції у Франції в період Першої світової війни свідчать також наступні дані: за 1913–1918 рр. кількість банкнот в обігу зросла з 5,7 до 31,1 млрд франків, а індекс цін зріс у 3,4 рази.

На кінець війни Франція заборгувала величезні суми Сполученим Штатам Америки і з найбільшого (після Великої Британії) світового експортера капіталів перетворилася на боржника. Загальний борг різним країнам, накопичений за роки війни, склав близько 7 млрд доларів США. Країна втратила статус центру фінансової могутності.

Особливі умови грошового обігу склалися на півночі Франції, яка на тривалий час виявилася окупованою німецькими військами. Спочатку німецьке командування встановило, що розрахунки військовослужбовців з місцевим населенням повинні проводитись французькими франками або ж реквізіційними квитанціями. Німецьке командування зобов'язало муніципалітети й сільські общини постачати військовослужбовців грошовими засобами. Оскільки ті їх практично не мали, їм було дозволено випускати місцеві сурогати грошей — муніципальні бони, якими й погашалися видатки окупантів. Окрім муніципальних бон грошовий обіг північної Франції обслуговували також «boni майора Деймана», названі за іменем німецького офіцера, який насаджував їх в обіг. Це були квитанції на певну суму франків, які використовувалися німецькими військовослужбовцями при розрахунках із місцевим населенням замість звичних реквізіційних розписок.

З 1916 р. німецьке командування приступило до уніфікації грошового обігу на території окупованої частини Франції шляхом випуску муніципальних бон єдиного зразка. Ці бони, що випускалися вже з відома німецької військової влади, були оголошені законним платіжним засобом на окупованій частині країни. Окрім власне засобу платежу, ці бони використовувалися німцями й для вилучення з обігу своєї власної валюти та валюти інших держав.

Вичерпавши ресурси для ведення війни, Німеччина 11 листопада 1918 р. підписала Комп'єнське перемир'я з країнами Антанти, одним із пунктів якого стало

виведення німецьких військ з окупованих територій. Разом із закінченням війни закінчилася й історія обігу грошових знаків, запроваджених німецькими окупантами.

Надзвичайні гроші та марки-монети

Перша світова війна завдала значного удуру по французькій економіці, зокрема повністю зруйнувала золотий стандарт. Для грошового обігу це означало, що вартість металу в монетах поступово виростла вище вартості лицьового номіналу. Природно, що громадяни не бажали витрачати готівкові монети, особливо срібні й золоті. Проте особлива проблема постала із дрібними обіговими монетами. Через потреби військової промисловості у кольорових металах 16 серпня 1914 р. Міністерство фінансів Франції призупинило карбування 1 і 2 сантимів. На 1916 р. вартість металу в монетах перевищила номінальну й навіть бронзові монети було вигідно продавати за вагою на металобрухт.

Нестача дрібних монет значно ускладнила роботу торгівців, насамперед дрібних, які не мали змоги проводити повсякденні операції. Тому уряд дозволив торгово-промисловим палатам міст, муніципалітетів, торгових асоціацій і навіть приватникам, таким як бари, ресторани тощо карбувати власні жетони для компенсації браку готівки в обігу. Торгово-промислові палати також отримали право випускати паперові грошові знаки номіналами 1, 2, 5 і 10 франків. Ці надзвичайні гроші (*fr. monnaie de nécessité*), чи токени, мали нести слова «bon pour», тобто «рівноцінно», щоб сприйматися як рівні офіційним державним монетам. Досить швидко ці токени стали реалією повсякденного життя французів.

Білет «надзвичайних грошей» 1922 р. номіналом 1 франк із зображенням срібної монети, що на той рік вже не карбувалася.

Французькі надзвичайні монети карбувалися без дотримання певного стандарту ваги, розмірів чи зображенень. Зазвичай токени торгово-промислових палат карбувалися з алюмінію, рідше з міді, цинку, нікелю чи заліза. окремими установами випускалися навіть картонні токени у формі монет. Як правило, французькі токени 1914–1924 рр. мають традиційну для монет круглу форму, хоча іноді випускалися у формі квадрата, прямокутника, восьмикутника чи у вигляді розетки. Найчастіше траплялися токени номіналами 5 і 10 сантимів, а також 20, 25, 50 сантимів, значно рідше у 1 чи 2 франки. Як правило, на токені вказувався емітент, проте не завжди рік карбування. Загалом нараховується понад 12000 різних типів токенів.

Окрему сторінку історії токенів Франції складають так звані марки-монети (*fr. timbre-monnaie*) чи марки-жетони (*fr. timbres-jetons*). Коли монети зникли з обігу, населення знайшло вихід у розрахунку державними марками, що мали офіційний статус й фіксовану вартість. Використовувалися, як правило, марки вартістю 5, 10 чи 25 сантимів. Проте паперові марки,

Зразки французьких «монет необхідності».

Зразки французьких марок-монет.

На аверсі — запакована поштова марка, на реверсі — реклама товарів чи послуг замовника.

проходячи через тисячі рук, досить швидко стиралися, рвалися й ставали непридатними для щоденних операцій. Тому, щоб хоч якось зберегти їх від псування, їх почали вставляти у різноманітні пакетики чи тонкі конвертики чи кишені різного розміру, виготовлені з прозорого цеофану, шовку тощо. Конверти часто були скріплені невеликою печаткою чи етикеткою з назвою чи іншими реквізитами емітента, а номінал марки було видно на лицьовій стороні чи спеціально вказувався на зовнішній стороні конверта. Щоб ще більше захистити марки-монети від ушкоджень, торгівельні заклади випускали картонні конверти із вказуванням власних реквізитів на лицьовій стороні, всередину яких приклеювалися чи прикріплялися блоки марок. Випущені приватниками буклети видавалися покупцям замість розмінної монети й могли бути витрачені на місці чи в інших будь-яких магазинах. Широкого поширення яскраві буклети із марками-монетами із привабливою рекламию на обгортці та на полях марок отримали широке розповсюдження з 1925 р.

Нарешті, Едуар Бушо-Праце (Edouard Bouchaud-Prace) 29 березня 1920 р. запатентував винайдений спосіб виробництва металевої оправи для марки. Наступного дня він продав свій винахід Роберу Банд Шидле (Robert Binds Shedler) із Сен-Дені, власникові компанії, що спеціалізувалася на обробці свинцю. Новий товарний знак отримав назву FYP (Fallait y Penser). При виготовленні жетона марка вставлялася у круглий металевий корпус, а зверху вона закривалася прозорою кришечкою зі слюди, таким чином, щоб був добре видимий номінал. Фоном для марки слугував шматочок кольорового паперу, звичайно червоного, блакитного, білого

чи золотистого. Потім жетон герметично запресовувався й опечатувався, щоб уберегти розміщену всередині марку від пошкодження чи намокання. Заготовками для жетонів, як правило, бралися алюмінієві чи свинцеві кружки діаметром 33 мм. Алюміній використовувався у випадках, де назва і реквізити емітента наносилися рельєфом способом тиснення. Таких було приблизно 25% від загальної кількості випущених жетонів. Інші жетони виготовлялися зі свинцю для основи. Вони в основному кольорові, часто із рекламию товарів та послуг. Переважним кольором таких жетонів є червоний, чорний чи золотистий, хоча трапляються й зелені чи кремові жетони.

Мінімальне замовлення на виробництво таких грошових сурогатів склало 1000 жетонів. Ціна (без врахування номіналу інкапсульованої поштової марки) варіювалася залежно від типу жетона і складала у середньому 100 франків за кожну тисячу, чи по 10 сантимів за жетон. Різнокольорові жетони були дешевшими у виготовленні й обходилися по 70 франків за тисячу (по 7 сантимів за жетон). Однак це була досить висока ціна для жетона, який не представляв ніякої іншої цінності, окрім поштової марки, що знаходилася у ньому. Тим не менш, клієнти були готові платити за рекламний простір на зворотному боці марки-монети, яка надавала добрі можливості для просування своїх товарів і послуг.

Рекламні жетони, що найчастіше зустрічаються, вперше випущені весною 1920 р. на замовлення банку Ліонський кредит (Crédit Lyonnais). Це були марки-монети з рекламиою Національних ощадних 6% облігацій. Вони випускалися у величезних кількостях в період

з 1920 по 1922 р. і витримали 12 емісій. Зважаючи на широке поширення і загальне визнання марок-монет банку Ліонський кредит, а також через успіх реклами Національних ощадних облігацій, інші приватні банки, страхові компанії та фінансові інститути вирішили замовити і випустити в обіг марки-монети із рекламиою власних послуг. Серед них були такі великі кредитні установи як Banque de Marseille, Comptoir d'Escompte de l'Ouest, Crédit Français і Société Générale. Інші комерційні компанії в Парижі та у провінціях швидко підхопили ідею й випустили для своїх споживачів жетони з рекламиою власних товарів і послуг. Серед них — постачальники ліків і нафтопродуктів, винороби і пивовари, власники готелів, питних закладів і ресторанів, виробники шоколаду, продавці устриць, виробники взуття та автозапчастин, постачальники оптики і фототоварів тощо. Всього нараховується до 600 типів марок-монет. Проте вони ніколи не випускалися центральним або регіональними урядами, а також місцевими радами, торговими палатами чи іншими офіційними структурами. Разом з тим, випущені в обіг приватні жетони приймалися всюди і випадки юридичного переслідування їхніх емітентів не зафіксовано.

Для виготовлення французьких марок-монет, як правило, використовувалися марки по 5 (зеленою кольору), 10 (червоного кольору) і 25 сантимів із фігурою Сіячки роботи Луї Оскара Роті. Рідше — 15 сантимів та оранжеві 5 сантимів. Раритетними вважаються жетони із марками у 20 сантимів, 35 сантимів та 10 сантимів зеленою кольору. У жетонах виробника металевих виробів «Berlan Lederlin et Cie» використовувалися світло-сірі марки вартістю 1 сантим, так звані «Білі», а у кишенік з магазину «Ville de Madrid» з Байону вкладалися 10-сантимові зелені марки із портретом Луї Пастера.

Марки-монети остаточно вийшли з грошового обігу Франції у 1924 р., коли металеві монети знову стали випускатися у великій кількості. Токени регіональних торгово-промислових палат були заборонені, а випущені до цього часу були обміненні на офіційну валюту.

Зміни в монетному карбуванні в роки Першої світової війни

Ще на початку 1880-х років французький уряд розпочав розробку проектів карбування монет дрібних номіналів з дешевших, ніж бронза чи мідь, металів.

Метрологічні характеристики 5, 10 і 25 сантимів 1914–1938 рр.

Номінал		Метал	Вага, г	Діаметр, мм
5 сантимів,	1914, 1917–1920	мідно-нікелевий сплав (75% мідь, 25% нікель)	3,00	19,00
	1920–1938	мідно-нікелевий сплав (75% мідь, 25% нікель)	2,00	17,00
10 сантимів,	1914	нікель (97,5% нікель, 1,5% мідь, 1% залізо)	4,00	21,30
	1917–1938	мідно-нікелевий сплав (75% мідь, 25% нікель)	4,00	21,30
25 сантимів,	1914–1917	нікель (97,5% нікель, 1,5% мідь, 1% залізо)	5,00	24,00
	1917–1937	мідно-нікелевий сплав (75% мідь, 25% нікель)	5,00	24,00

Монети, що перебували в обігу на початку ХХ ст. мали, на думку урядовців, досить високу вартість карбування через відносно велику вагу й діаметр (10 сантимів діаметром 30 мм важили 10 г).

Ще до початку Першої світової війни — 10 липня 1914 р. в обігу з'явилася монета номіналом 25 сантимів нового типу, що отримала у французькій нумізматиці назву «Ліндоер» (фр. «Lindauer») за прізвищем дизайнера. Як і в 1903–1904 рр., номінал карбувався з нікелю. Не змінився й діаметр. Нововведенням стала поява отвору у центрі. Це, насамперед, здешевило виробництво, а також убезпечувало плутанину монет із срібним франком та допомагало під час пакування монет у банківських установах.

Нова монета отримала новий дизайн. Насамперед, слід зазначити, що з монети зникло зображення Маріанни. На аверсі в дубовому вінку зображено абревіатуру «RF» (тобто, «République Française» — «Французька Республіка») під фрігійським ковпаком із кокардою у національних кольорах. На реверсі по сторонах від оливкової гілки розміщено номінал «25 CMES» (тобто, текст номіналу скорочено). Угорі півколом традиційний девіз республіки «LIBERTÉ · ÉGALITÉ FRATERNITÉ» — «Свобода, Рівність, Братство». Внизу — рік карбування. Цікавим є буртик монети у вигляді зерна в колосі. Гурт плоский. Французи нові монети називали просто «sous troués» (букв. «отвори», «дірки»).

Крім 25-сантимової монети, у 1914 р. з аналогічним дизайном, включаючи отвір, випущено також номінали 10 сантимів з нікелю та 5 сантимів із дешевшого мідно-нікелевого сплаву. Проте, якщо 10 сантимів викарбували лише 3 972 штуки, тираж 5 сантимів був мінімальним

і тому цей випуск можна назвати швидше пробним. Отже, зміни типу обігових 5 і 10 сантимів фактично не відбулося, натомість продовжувалося карбування монет типу «Дюпуй» з бронзи.

До регулярного карбування монет у 5 і 10 сантимів нового дизайну повернулися лише 2 серпня 1917 р. (25 сантимів продовжували карбуватися щороку протягом 1914–1917 рр.). Країна гостро потребувала обігових монет, тому тиражі обох номіналів були багатомільйонними. При цьому відбулася зміна монетного металу 10 сантимів — нікель замінено на мідно-нікелевий сплав. До дизайну

5 сантимів (1920 р.), 10 сантимів (1925 р.), 25 сантимів (1924 р.), мідно-нікелевий сплав. Змінено метал карбування, вагу та діаметр 5 сантимів, але монетний тип «Ліндоер» збережено. На 10 сантимах, на відміну від нікелевої монети 1914 р. відсутнє підкреслення під «MES» у тексті номіналу.

5 сантимів, мідно-нікелевий сплав, 1914 р.
та 10 сантимів, нікель, 1914 р.

внесено незначну правку, а саме прибрано підкреслення під «MES» у тексті номіналу. Також у 1917 р. до мідно-нікелевого сплаву перейшли й під час карбування 25-сантимової монети.

Таким чином, 5 сантимів типу «Ліндоер» карбувалися у 1914 р., а також вже повноцінно у 1917–1920 рр. 8 серпня 1920 р. 5-сантимову монету «пологшили», зменшивши її вагу на 1 г та зменшивши діаметр на 2 мм. У такому типі монета карбувалася протягом 1920–1927, 1930–1938 рр. 10 сантимів карбувалися без змін ваги у 1917–1938 рр., 25 сантимів — у 1917–1933, 1936–1937 рр. Попри випуск монет нового типу, бронзові монети типу «Дюпуй» офіційно з обігу не вилучалися. Монети у 5 сантимів і 10 сантимів вилучено 31 жовтня 1934 р. й демонетизовано 1 січня 1935 р. 1 сантим і 2 сантими « прожили» у грошовому обігу довше — до 24 листопада 1940 р. й були демонетизовані 1 січня 1941 р.

25 сантимів, нікель, 1914 р. Тип «Ліндоер» (фр. «Lindauer»). Перший французький номінал із отворм. Текст номіналу подано скорочено.

Монети торгово-промислових палат Франції

Останнє карбування срібних 50 сантимів, 1 і 2 франків відбулося у 1920 р. Франція не могла дозволити собі карбувати монети з дорогоцінного металу у умовах повоєнного нарощання інфляційних процесів. Ціна срібла на світовому ринку поступово зростала. Так, якщо у 1919 р. ціна 1 кг золота співвідносилася із 18,4 кг срібла, то у 1920 р. це співвідношення склало 1:20,3, у 1921 р. — 1:32,8.

Тому 29 квітня 1921 р. в обіг випущено монети номіналами 50 сантимів, 1 франк і 2 франки із алюмінієвої бронзи. При цьому стався цікавий випадок у європейській нумізматиці першої половини ХХ ст. — монети випущено не від імені держави, а від імені торгово-промислових палат.

Як зразок для дизайну аверсу узято зображення на медалі торгово-промислової палати XIX ст.: античний бог торгівлі Гермес (Меркурій у римській міфології) велично сидить, опершись на ліру та тримаючи в руці свій неодмінний атрибут кадуцей. Вгорі півколом легенда «COMMERCE INDUSTRIE» («торгівля, промисловість»). У нижньому сегменті — рік карбування. На реверсі у колі розміщувався номінал у два рядки («50 CENTIMES», «1 FRANC» чи «2 FRANCS» відповідно), але із додачею легенди «BON POUR» вгорі, що означає «рівноцінно» (букв. — «добре для»). Цим самим підтверджувалося, що монета справді відповідає срібній із аналогічним

Метрологічні характеристики монет торгово-промислових палат Франції

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
50 сантимів	бронза (91% мідь, 9% алюміній)	2,00	18,00
1 франк	бронза (91% мідь, 9% алюміній)	4,00	23,00
2 франки	бронза (91% мідь, 9% алюміній)	8,00	27,00

номіналом. Слід зазначити, що із подібними легендами в цей період карбувалися монети у інших європейських державах, зокрема у Румунії, Італії та Бельгії. У зовнішньому колі на французькій монеті назва емітента — «CHAMBRES · DE · COMMERCE · DE · FRANCE» («торгово-промислові палати Франції»). На монетах з метою уникнення непорозумінь щодо металу карбування (адже випуск монет, що донедавна були срібними, з недорогоцінного металу міг сприйнятися неоднозначно), на монетах позначене метал, з якого вони викарбувані — «BR. AL.» (фр. bronze aluminium — бронза-алюміній). Позначка на монетах недорогоцінного металу є цікавим випадком у європейській нумізматиці. Гурти усіх номіналів ручасті.

За своєю суттю монети торгово-промислових палат Франції були подібними до випусків регіональних торгівельно-промислових палат. Різниця полягала у тому, що ці монети визнавалися державним платіжним засобом на усій території країни й захищалися законом від підробки. Тому їх можна назвати державними регулярними монетами, а не «грошами необхідності». Попри те, що монети торгово-промислових палат задумано як тимчасові, вони карбувалися тривалий період — 1 і 2 франки щороку з 1921 по 1927 рр., а 50 сантимів ще

й у 1928–1929 рр. 1 і 2 франки із датою «1920» насправді карбувалися у 1921 р. Усі монети були вилучені тільки 1 вересня 1949 р.

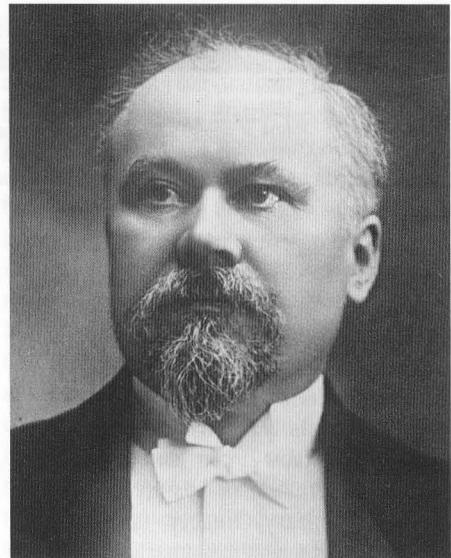
Існують варіанти 1 і 2 франків 1924 р. — із «відкритою» та «закритою» цифрою «4» у році карбування.

Зображення бога Меркурія на медалі 1831 р. — прототип для монет торгово-промислових палат 1921–1927 рр.

Грошова реформа 1928 р. — запровадження «франка Пуанкаре»

Франція вийшла з Першої світової війни переможницею, проте не відчувала відчутних переваг від цієї перемоги. За час війни країна понесла великі матеріальні втрати, оцінені в 200 млрд франків. Загальні людські втрати склали приблизно 11% самодіяльного населення країни. У ході воєнних дій, які тривали на території Франції чотири роки, десять найбільш економічно розвинутих департаментів на північному сході країни, які були окуповані німцями, прийшли у повний занепад. Країна втратила значну частину

Раймон Пуанкаре (1860–1934) обіймав посади міністра фінансів, іноземних справ, п'ять разів призначався прем'єр-міністром Франції, у 1913–1920 рр. — президент республіки.

у Франції довше, ніж в інших країнах. Це пояснювалося тим, що Франція у зв'язку з великими видатками на відновлення зруйнованих в роки війни областей мала великий бюджетний дефіцит, що значною мірою покривався випуском інфляційних паперових грошей. Спроби вирішити фінансову проблему держави шляхом підвищення податків з населення та випуском державного внутрішнього займу виявилися невдалими. Курс франка відносно фунта стерлінгів продовжував зростати: у травні 1926 р. 1 фунт стерлінгів дорівнював 170 франкам, а в липні — вже 250 франкам. Додаткові грошові емісії призводили лише до зростання інфляції й росту цін.

У липні 1926 р. посаду прем'єр-міністра і разом з нею портфель міністра фінансів отримав Раймон Пуанкаре. Його уряд отримав від парламенту необмежені повноваження по проведенню фінансової реформи. З метою стабілізації валюти було значно підвищено непрямі податки, транспортні тарифи, зменшено розмір заробітної плати державним службовцям та пенсії інвалідам війни. В результаті цих непопулярних заходів у грудні 1926 р. вдалося повернути курс французької валюти на рівень 120 франків за 1 фунт стерлінгів.

Стабілізація франка була здійснена на основі закону від 25 червня 1928 р. Франція не відновила розмір банкнот на золото по довоєнному золотому паритету, а провела приховану девальвацію: хоча банкноти належали розміну

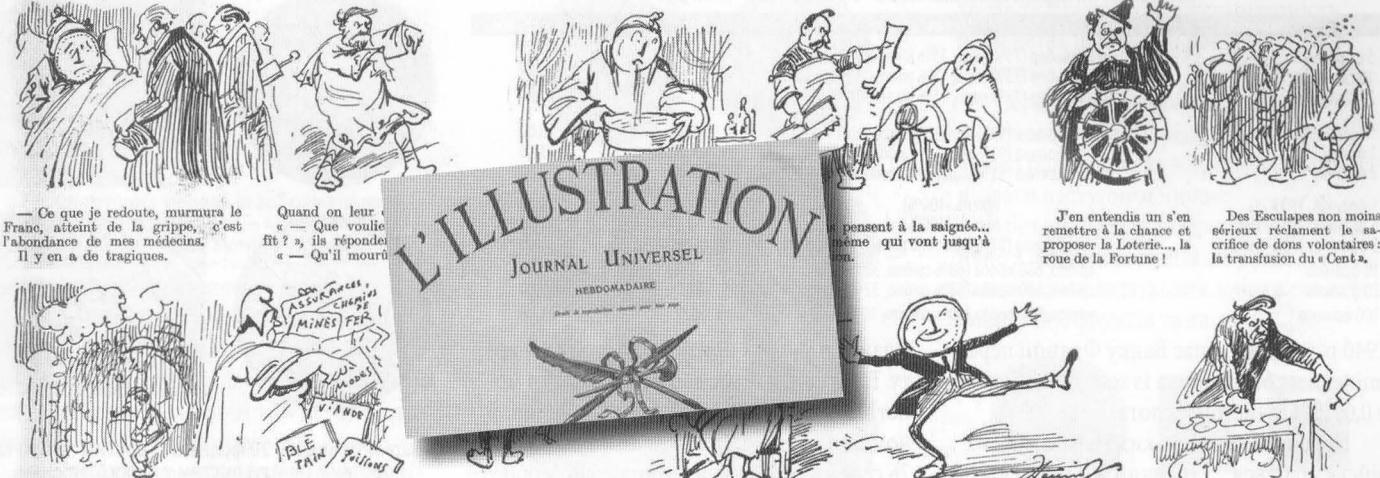
50 сантимів (1924 р.), 1 франк (1923 р.), 2 франки (1923 р.), алюмінієва бронза. Монети, випущені від імені торгово-промислових палат Франції.

Варіанти «відкритої» та «закритої» цифри «4» у році карбування на 1 та 2 франках 1924 р.

свого промислового потенціалу, зокрема було зруйновано близько 10 тис. промислових підприємств, загинула половина торгівельного флоту.

З початком Першої світової війни Латинський монетний союз, у складі якого найбільше була зацікавлена Франція, фактично припинив своє існування. Інфляція, що почалася в роки Першої світової війни, продовжувалася

— Ce que je redoute, murmura le Franc, atteint de la grippe, c'est l'abondance de mes médecins. Il y en a de tragiques.

Quand on leur — Que vouliez faire ? s, ils répondent — Qu'il mourra

pensent à la saignée... homme qui vont jusqu'à

J'en entendis un s'en remettre à la chance et proposer la Loterie..., la roue de la Fortune !

Des Escalopes non moins sérieux réclament le sacrifice de dons volontaires : la transfusion du "Cent".

Un membre distingué de l'Académie de médecine conseilla l'élevation du prix du tabac à 3 fr. 50 et l'obligation pour tous les Français de fumer dès l'âge de sept ans, pendant qu'un autre affirmait que la généralisation des monopoles suffirait ; l'Etat, seul maître de toutes les industries, de tout le commerce, depuis les mines jusqu'aux plus petits magasins.

Карикатурний сюжет на процес відродження французького франка у 1920-х роках.

на золото у злитках за номіналом, золотий вміст франка було зменшено майже в п'ять разів — з 0,290323 г до 0,05895 г чистого золота. Цим законом встановлювалося мінімальне золоте покриття зобов'язань Банку Франції до запитання в розмірі 35%. Франк, встановлений у 1928 р., за іменем свого «автора» отримав назву «франк Пуанкар».

Наслідком грошової реформи 1928 р. було введення у Франції золотозлиткового стандарту. Але обмін банкнот на золото було урізано — банкноти належали розміну на золоті зливки лише за умови пред'явлення їх до обміну на суму, не менше 215 тис. франків, що дорівнювало 12,5 кг золота. Тим самим для дрібних тримачів банкнот, їхні гроши були фактично нерозмінними.

Інфляційні процеси 1930-х років

На відміну від інших країн Європи, Франція під час економічної кризи 1929–1933 рр. зберегла золотозливковий стандарт. Це пояснюється тим, що криза охопила її пізніше, ніж інші країни. Золотий запас Банку Франції з червня 1928 р. до кінця 1932 р. навіть збільшився, що стало наслідком повернення після грошової реформи капіталів, що пішли з країни у роки інфляції, та притоку іноземного капіталу.

Спираючись на свої зростаючі золоті запаси, у 1933 р. Франція очолила так званий Золотий блок, до якого крім неї увійшли також Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Швейцарія, Італія та Польща. На міжнародній економічній конференції у Лондоні (12 червня — 27 липня 1933 р.)

ці країни опублікували декларацію, в якій зобов'язалися задля забезпечення взаємної торгівлі зберегти золоті паритети своїх валют й надавати взаємну допомогу у підтримці їхніх курсів. Проте поглиблення економічної кризи призвело до поступового розпаду блоку. Після девальвації долара США (1934 р.) й знецінення фунта стерлінгів країнам Золотого блоку став невигідним експорт товарів й створювалися умови для експорту капіталу за кордон. У 1934 р. посилила валютні обмеження Італія. У березні 1935 р. Бельгія та Люксембург відійшли від золотого стандарту й девальвували свої валюти, Польща ввела жорсткий валютний контроль й заборонила вивезення золота. У вересні 1936 р. Франція, а за нею Нідерланди й Швейцарія відмінили золотий стандарт. Таким чином, Золотий блок був ліквідований.

У Франції з 1 жовтня 1936 р. розмін банкнот на золото був припинений й франк девальвовано. Його золотий вміст не був встановлений, а визначені лише межі, у яких він міг коливатися: нижча межа — 0,0387 г, вища — 0,0441 г чистого золота. Вивезення золота й торгівля ним всередині країни заборонялася. Для регулювання курсу франка був створений Стабілізаційний фонд. Золотий запас Банку Франції був переоцінений на базі вищої межі золотого вмісту франка — 0,0441 г чистого золота.

Законом від 30 червня 1937 р. межі коливання золотого вмісту франка були відмінені й з'язок франка із золотом переврano. Золотий запас Банку Франції переоцінено 21 липня 1937 р. на базі нижчої

межі золотого вмісту франка — 0,0387 г чистого золота. 5 травня 1938 р. встановлено курс франка до фунта стерлінгів, що був на той час основною резервною валютою, у співвідношенні 179 франків = 1 фунт стерлінгів. Золотий запас Банку Франції було знову переоцінено на базі франка із золотим вмістом у 0,02475 г чистого золота, що фактично було новою девальвацією.

Отже, наслідком трьох девальвацій 1936–1938 рр. франк втратив 58% золотого вмісту, який був встановлений грошовою реформою 1928 р. Це означало крах золотого стандарту. Разом із тим, прогресувало знецінення франка — на кінець лютого 1938 р. курс валюти впав більш ніж на 60% порівняно з її золотим паритетом 1929 р.

Новим випробуванням для французької валюти стала Друга світова війна, що розпочалася 1 вересня 1939 р. нападом Німеччини на Польщу. Франція оголосила війну Німеччині 3 вересня 1939 р., однак активних бойових дій не вела. Проте з 9 вересня 1939 р. у Франції та її колоніях було запроваджено валютний контроль й франк перетворився на неконвертовану валюту. 35-процентне золоте забезпечення Банку Франції було відмінено. Курс франка до фунта стерлінгів й долара США був офіційно закріплений на рівні 1 фунт стерлінгів = 176,50 франка, 1 долар = 48,80 франка, що відповідало золотому вмісту франка у 0,0202892 г чистого золота. Фінансова угода, укладена 4 грудня 1939 р. між Францією та Великою Британією, передбачала збереження вказаних курсів на період війни. Проте 29 лютого

Метрологічні характеристики монет Франції 1929–1940 рр.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
5 сантимів	нейзильбер (75% мідь, 15% нікель, 10% цинк)	1,50	17,00
10 сантимів	нейзильбер (75% мідь, 15% нікель, 10% цинк)	3,00	21,00
25 сантимів	нейзильбер (75% мідь, 15% нікель, 10% цинк)	4,00	24,00
50 сантимів	бронза (91% мідь, 9% алюміній)	2,00	18,00
1 франк	бронза (91% мідь, 9% алюміній)	4,00	23,00
2 франки	бронза (91% мідь, 9% алюміній)	8,00	27,00
5 франків, 1933	нікель (100%)	6,00	23,70
5 франків, 1933–1939	нікель (100%)	12,00	31,00
5 франків, 1938–1940	бронза (91% мідь, 9% алюміній)	12,00	31,00
10 франків	срібло, 680 проба (68% срібло, 32% мідь)	10,00	28,00
20 франків	срібло, 680 проба (68% срібло, 32% мідь)	20,00	35,00
100 франків	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	6,55	21,00

1940 р. золотий запас Банку Франції переведено на базі франка із золотим вмістом у 0,021006 г чистого золота.

Перший бій німецьких і французьких військ відбувся 13 травня 1940 р. у Бельгії. Того самого дня німецькі війська перетнули бельгійсько-французький кордон. Вони досить швидко здолали опір французької армії й ранком 14 червня 1940 р. вступили до Парижу. Вже 22 червня 1940 р. Франція капітулювала перед Німеччиною.

Зміни у монетному карбуванні в 1930-ті роки

Запровадження «франка Пуанкарє» природно передбачало випуск золотої монети. Саме 25 червня 1928 р., в день стабілізації франка, запроваджено обігову монету номіналом 100 франків. У французькій нумізматиці за прізвищем автора дизайну вона отримала назву «Базор» (фр. «Bazor»). На аверсі монети зображене голову Маріанни у фрігійському ковпаку, але із крилами — атрибутом античного бога торгівлі Гермеса. По колу легенда «RÉPVBLIQVE FRANÇAISE». На реверсі зображене оптимістичну композицію відродження франка: номінал «100 FRANCS» у два рядки над гілкою оліви, колосом та дубовою гілкою в оточенні проміння сонця, що сходить. Внизу вздовж буртика рік карбування. Девіз «LIBERTÉ ÉGALITÉ FRATERNITÉ» знаходить га гурти.

Незважаючи на оптимістичне зображення, через світову економічну кризу регулярне карбування монет виявилось під питанням. У 1929 р. викарбовано лише 50 монет. Тільки у 1932 р. знову випущено лише 50 монет, у 1933 р. — 300, у 1934 р. — 10. Нарешті, у 1935 р. випущено понад 6 млн монет і у 1936 р. — понад 7 млн. Ці емісії були способом зберегти стабільність

франка в умовах кризи золотого стандарту. Проте на цей час вартість металу в монеті вже настільки перевищила лицьовий номінал, що доводилося з цим рахуватися. 26 серпня 1936 р. монету вилучено з обігу, що було цілком логічно.

У руслі політики стабілізації грошо-

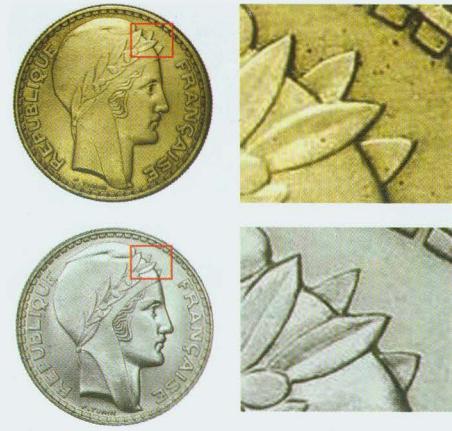
10 франків (срібло, 1939 р.) і 20 франків (срібло, 1936 р.). Тип «Турін» (фр. «Turin»).

вого обігу 13 березня 1929 р. випущено срібні монети. Повернутися до карбування з дорогоцінного металу, як в попередній період, номіналів 50 сантимів, 1 і 2 франки не існувало змоги за відсутності економічних підвальнин. Натомість зі срібла, щоправда вже 680-ї проби, випущено монети у 10 і 20 франків, що у французькій нумізматиці отримали назву за прізвищем автора дизайну «Турін» (фр. «Turin»). Фактично випуск цих монет був відображенням знецінення «франка Пуанкарє» порівняно із «франком жерміналь».

Монети оформлено однотипним дизайном, виконаним під впливом популярного в той час у Франції стилю ар-деко. Він просліджується у етнічних

100 франків, золото, 1929 р. Тип «Базор» (фр. «Bazor»).

50 сантимів (бронза, 1931 р.), 1 франк (бронза, 1934 р.) і 2 франки (бронза, 1939 р.). Тип «Морлон» (фр. «Morlon»).

50 сантимів (бронза, 1931 р.), 1 франк (бронза, 1934 р.) і 2 франки (бронза, 1939 р.). Тип «Морлон» (фр. «Morlon»).

Спортивна медаль із зображенням Маріанни на аверсі — прототип для оформлення аверсів монет типу «Морлон».

збереження й накопичення грошей. Карбування срібної монети, навіть 680-ї проби стало для держави невигідним, а тому тиражі монет, починаючи з 1936 р., за певним виключенням 1938 р., були значно меншими, ніж у попередні роки.

Існує два варіанти аверсу 20-франкової монети. Цю різницю є змога помітити у зображені листя у вінку на чолі Маріанни. У першому варіанті воно довге (монети 1929 і 1933 рр.), а в іншому — коротке (монети 1933–1934 і 1936–1939 рр.).

24 вересня 1930 р. було поновлено обіг французьких монет номіналами 50 сантимів, 1 франк та 2 франки. Власне, монети цих номіналів повноцінно оберталися і в попередні роки, проте від нині їхнє карбування здійснювалося від імені Французької Республіки, а не торгово-промислових палат Франції. Разом з цим ані метал, ані метрологічні характеристики монет не змінилися. Змінився лише дизайн монет, що має у французькій нумізматиці назву за прізвищем автора «Морлон» (фр. «Morlon»).

У дизайні також відчутний вплив стилю ар-деко. На аверсах монет зображені Маріанну обличчям наліво у традиційному фрігійському ковпаку, що прикрашений кокардою у національних кольорах, та вінку з колосся, дубових та оливкових гілок (цей образ широко використовувався в оформленні спортивних медалей того часу). Навколо Маріанни легенда «RÉPVBLIQUE FRANÇAISE». На реверсі номінал (відповідно «50 CENTIMES», «1 FRANC» чи «2 FRANCS») та рік карбування у три рядки між двома рогами достатку вгорі півколом девіз «LIBERTÉ — ÉGALITÉ FRATERNITÉ» у два рядки. Гурти монет плоскі.

Французька Маріанна — уругвайська Свобода: 10 сентесімо 1930 р., 10 сентесімо 1936 р., 20 сентесімо 1942 р.

Примітно, що за рік до виходу монет типу «Морлон», у 1930 р. Паризьким монетним двором на замовлення Уругваю до 100-річчя конституції цієї країни було викарбовано монету номіналом 10 сентесімо, на аверсі якої зображене образ Свободи, тотожний Маріанні. Відмінність полягає лише в тому, що уругвайська Свобода повернута обличчям направо, тоді як французька Маріанна — наліво. Тим не менш, формально сталося так, що Франція використала в оформленні власних монет дизайн монети іншої країни. В Уругваї ж монети із зображенням Свободи (Маріанни) 1930 р. випускалися й надалі, але вже іншими монетними дворами — 10 сентесімо 1936 р. (у Відні, Австрія) та 20 сентесімо 1942 р. (у Сантьяго, Чилі). Від імені Третьої Французької Республіки бронзові монети типу «Морлон» карбувалися по 1940 р. включно, а саме: 50 сантимів — у 1931–1933, 1936–1940 рр., 1 і 2 франки — безперервно протягом 1931–1940 рр.

Природно, що за великих тиражів протягом десяти років карбування вирокремилися кілька варіантів штампа. Так, на реверсах монет перших двох років карбування — 1931 і 1932 — у рогах достатку прожилки на листі та елементи зображені

квітів та фруктів згладжені, натомість на монетах наступних років вони добре помітні.

Серед 50 сантимів 1931 і 1933 рр. виокремлюються варіанти зображення лівого рогу достатку на реверсі. Їх можна назвати наступним чином:

«без винограду та фруктів» — порівняно з іншими варіантами у розі достатку немає додаткових зображені ягід винограду, фруктів та квітів;

Варіанти цифри «9» у році карбування 50 сантимів 1932–1933 рр. — «відкрита» та «закрита».

«із виноградом без фруктів» — справа внизу у звисаючому гроні винограду додано ягоди, що туляться до рогу;

«з виноградом та з фруктами» — право виноградом та з фруктами — поруч додано зображення плоду та вгорі зліва додано квітку.

Існують варіанти 50 сантимів 1932 і 1933 рр. з «відкритою» та «закритою» цифрою «9» у році карбування.

Без зміни типу та з легендами Французької Республіки колабораціоністський уряд Віши періоду німецької окупації в роках Другої світової війни продовжив карбування усіх трьох номіналів у 1941 р. — спочатку з бронзи, потім з алюмінію. Після звільнення Франції монети, знову без зміни дизайну, продовжували карбуватися спочатку від імені Тимчасового уряду Французької Республіки (у 1944–1946 рр.), а далі — від імені Четвертої Республіки (у 1946–1958 рр.) та П'ятої Республіки (у 1959 р.).

Монети усіх трьох номіналів офіційно вилучені з обігу 5 серпня 1949 р.

22 лютого 1933 р. у грошовий обіг Франції повернувся номінал 5 франків (тип «Базор» (фр. «Bazor»)). Карбування 5-франкової монети припинилося ще у 1878 р. Проте, якщо тоді монета карбувалася зі срібла, тепер вона стала нікелевою.

Варіанти зображення листя та фруктів на реверсах монет типу «Морлон» — справа згладжені, зліва добре вирізблени.

Варіанти зображення рогу достатку на 50 сантимах 1931–1933 рр.: «без виноградом та фруктів», «з виноградом без фруктів», «з виноградом та з фруктами».

5 франків, нікель, 1933 р. Тип «Базор» (фр. «Bazor»). У французів отримала прізвисько «будусетт» (фр. «bedoucette»).

Крім того, на відміну від попередньої повноцінної монети, що мала діаметр 37 мм, нова, порівняно з нею, була значно меншою — лише 23,7 мм. Тому не дивно, що нову монету французи природно порівнювали зі старим «екю». Це порівняння, звичайно було не на користь монети 1933 р. й тому відразу після появи, вона потрапила під широку громадську критику. Від прізвища Альберта Будуса (Albert Bedouce), який брав активну участь у запровадженні нової 5-франкової монети, вона з подачі його політичних опонентів отримала зневажливе прізвисько «буду-

5 франків, нікель, 1937 р. Тип «Лаврільє» (фр. «Lavrillier»).

sett» (фр. «bedoucette»). Примітно, що таку саму назуву мав тулузький контейнер для сміття. Отже, вже 13 травня 1933 р. прийнято рішення про випуск нового типу нікелевих 5-франків, але вже діаметром 31 мм (так званий тип «Лаврільє» (фр. «Lavrillier»)). Тим не менш, 5-франкових монет типу «Базор» у 1933 р. випущено в обіг понад 105 млн штук. Попри введення нового типу монети, вони залишилися у грошовому обігу й вилучені лише 5 лютого 1937 р.

На аверсі монети типу «Базор» зображену Маріанну у фрігійському ковпаку обличчям направо. По колу розміщено легенду «RÉPVBLIQUE FRANÇAISE». Внизу — рік карбування. На реверсі номінал «5 FRANCS» у вінку з винограду, олив, дубу й колосся. Вгорі девіз «LIBERTÉ ÉGALITÉ FRATERNITÉ» у три рядки. Гурт рубчастий.

Дизайн нової 5-франкової монети (тип «Лаврільє») виглядає дещо спрощеним. На аверсі — голова Маріанни у фрігійському ковпаку й лавровому вінку

обличчям наліво. Легенда «RÉPVBLIQUE FRANÇAISE» по колу. На реверсі номінал «5 FRANCS» у два рядки та рік карбування у стилізованому лавровому вінку із абревіатурою «RF», тобто «République Française» угорі. Гурт плоский.

Цей тип монети карбувався у 1933 р., а надалі протягом 1935–1939 рр. Емісія 1939 р. була незначною. З обігу монету вилучили 21 жовтня 1939 р. По завершенню Другої світової війни монета повернулася у грошовий обіг Франції, проте вже у алюмінії.

26 вересня 1939 р. для використання у колонії Алжир випущено монету у 5 франків типу «Лаврільє», але з алюмінієвої бронзи. Вона відрізнялася від власне французької лише кольором металу. Монета випускалася датованою 1938, 1939 і 1940 рр. Вже після Другої світової війни карбування продовжувалося протягом 1945–1947 рр. Офіційно монету анульовано 17 лютого 2005 р. Попри те, що монета випускалася не для грошового обігу Франції, а для її колоніального володіння, вона розглядається як частина саме французької нумізматики.

24 лютого 1938 р. розпочався новий період історії французьких «монет із отвором» (фр. «pièces à trou») — 5, 10 і 25 сантимів. Від цієї дати вони карбувалися із нейзильберу — сплаву міді, нікелю і цинку. Зміна металу дала змогу зробити монети дещо легшими за попередні. У дизайні монет додалися лише крапки перед та після року карбування на реверсі, що дало можливість відрізняти попередні мідно-нікелеві монети від нових нейзильберових.

5 і 10 сантимів цього типу карбувалися у 1938 і 1939 рр. 25 сантимів, крім цих років, ще й у 1940 р. Вилучені з обігу монети в різний час: 5 сантимів — 24 листопада 1940 р., 25 сантимів — 30 січня 1942 р., 10 сантимів — 1 квітня 1947 р.

Існує нечастий варіант монети у 5 сантимів 1938 р., на якому на аверсі під отвором поставлено зірку. На не менш рідкісному варіанті 10 сантимів 1938 р.

Нейзильберові монети 1938–1940 рр.: 5 сантимів (1939 р.), 10 сантимів (1938 р.), 25 сантимів (1938 р.).

На позначення зміни монетного металу на реверсі поставлено крапки перед та після року карбування.

5 сантимів 1938 р. із зіркою на аверсі під центральним отвором.

крапка знаходиться не перед, а після цифри «1» року карбування («1-938-»). Також для 10 і 25 сантимів існують варіанти, що різняться товщиною планшета.

Монетні двері

На французьких монетах з 1901 р. стояться умовні знаки Управління Паризького монетного двору — «ріг достатку» та головного медальєра. На цій посаді у 1896–1930 рр. працював Анрі Огюст Жуль Петі (Henri Auguste Jules Patey), знаменитий якого був «факел».

На монетах у 5, 10 і 25 сантимів типу «Ліндоер» знак Управління Паризького монетного двору «ріг достатку» знаходиться на реверсі зліва біля буртика під цифрою номіналу.

Знак головного медальєра А. О. Ж. Петі на цих монетах знаходиться справа біля буртика під літерою «С» тексту номіналу.

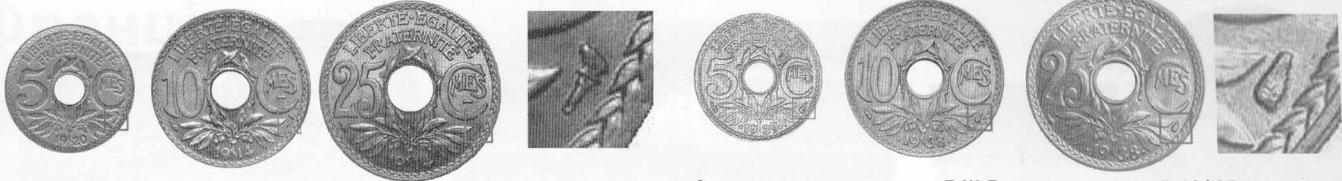
У 1931 р. посаду головного медальєра Паризького монетного двору посів Люсієн Жорж Базор (Lucien Georges Bazor), який працював до 1958 р. Його знак — «крило». Відповідно, на монетах типу «Ліндоер», починаючи з 1931 р. замість «факела» під літерою «С» тексту номіналу ставився знак «крило».

Знак Управління Паризького монетного двору «ріг достатку» на 5, 10 і 25 сантимах типу «Ліндоер».

У 1922–1924 рр. 5 і 10 сантимів типу «Ліндоер», окрім Паризького монетного двору, карбувалися також приватним монетним двором у Пуассі, що належав «Французькому товариству монетного карбування» і працював під контролем Управління Паризького монетного двору. Монети, карбовані у Пуассі, позначені знаком «бліскавка», який знаходиться на місці «рогу достатку». Знак головного медальєра «факел» залишився без змін. Отже, для 1922–1924 рр. існує два варіанти монет — перший із знаком «ріг достатку», другий — зі знаком «бліскавка».

На монетах торгово-промислових палат Франції 1920–1929 рр. ставився лише

Знак головного медальєра А.О.Ж.Петі «факел» на 5, 10 і 25 сантимах типу «Ліндоер».

знак Управління Паризького монетного двору (на реверсі під номіналом), на- томість знаку головного гравера немає. У 1920-і роки працював, крім Паризького монетного двору, також допоміжний монетний двір у Венсені, на якому виготовлялися планшети для цих монет.

На 100 франках типу «Базор» 1929 р. знаки «ріг достатку» та «факел» знаходяться на реверсі відповідно зліва та справа від року карбування. На монетах 1932–1936 рр. замість знаку «факел» ставився знак нового головного медальєра — «крило».

Знак монетного двору Пуассі «бліскавка» на 5 і 10 сантимах типу «Ліндоер» 1922–1924 рр.

Праворуч під літерою «С» залишився знак головного медальєра Паризького монетного двору «факел».

На 10 і 20 франках типу «Турін» 1929–1930 рр. знаки «ріг достатку» та «факел» також знаходяться на реверсі відповідно зліва та справа від року карбування. Починаючи з 1931 р. знак «факел» замінено на знак «крило».

На монетах типу «Морлон» — 50 сантимів, 1 франк і 2 франки 1931–1940 рр. — знаки «ріг достатку» та «крило» знаходяться на реверсі відповідно зліва та справа від року карбування.

У 1939 р., окрім Паризького монетного двору, 50 сантимів карбувалися також Брюссельським монетним двором (Бельгія). Ці монети не мають знаків «ріг достатку» та «крило», на томість несуть знак виробника, який знаходитьться внизу монетного поля між двома кінцями рогів достатку, — літера «В» (початкова літера слова Bruxelles — Брюссель) у колі.

Знак Управління Паризького монетного двору «ріг достатку» на 50 сантимах, 1 франку і 2 франках торгово-промислових палат Франції та позначення металу «BR. AL.».

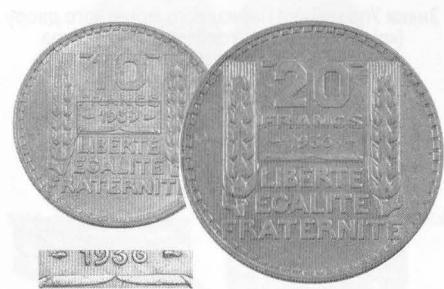
Знак головного медальєра Л.Ж.Базора «крило» на 5, 10 і 25 сантимах типу «Ліндоер».

Знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра А.О.Ж.Петі («факел») на 100 франках типу «Базор» 1929 р.

Знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра Л.Ж.Базора («крило») на 100 франках типу «Базор» 1932–1936 рр.

Знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра Л.Ж.Базора («крило») на 10 і 20 франках типу «Турін» 1931–1939 рр.

Знак брюссельського монетного двору на 50 сантимах 1939 р.

Знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра А.О.Ж.Петі («факел») на 10 і 20 франках типу «Турін» 1929–1930 рр.

На 5 франках типу «Базор» 1933 р. знак «ріг достатку» розміщено зліва біля буртика, а «крило» — справа.

На 5 франках типу «Лавріль» 1933–1939 рр. знаки «ріг достатку» та «крило» знаходяться зліва та справа від року карбування на реверсі.

На монетах залишили свої підписи медальєри, які безпосередньо готували штемпелі.

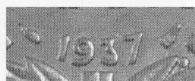
Знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра Л.Ж.Базора («крило») на 5 франках типу «Базор».

Автором 5, 10 і 25 сантимів «з отвором», що карбувалися, починаючи з 1914 р., є Едмон-Еміль Ліндоер (Edmond-Émile Lindauer). На аверсах монет усіх трьох номіналів його підпис «EM. LINDAUER» знаходитьться внизу вздовж буртика.

Монети торгово-промислових палат Франції 1920–1929 рр. карбувалися за зразком медалі Жозефа-Франсуа Домар (Joseph-François Domard) (1792–1858), середини XIX ст. На аверсах монет у нижньому сегменті над роком карбування міститься напис, що посвідчує його

Знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра Л.Ж.Базора («крило») на 50 сантимах, 1 франку і 2 франках типу «Морлон».

Знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра Л.Ж.Базора «крило» на 5 франках типу «Лаврільє».

Підпис Е.-Е.Ліндоера «EM. LINDAUER» на 5, 10 і 25 сантимах 1914–1940 рр.

Підпис «DOMARD INV.» на монетах торгово-промислових палат Франції 1920–1929 рр.

Підпис Л. Ж.Базора «L. BAZOR» на 100 франках 1925–1936 рр.

Люсіен Жорж Базор (1889–1974), головний

гравер Паризького монетного двору

у 1930–1958 рр.

авторство — «DOMARD INV.», тобто
«Домар винайшов (вигадав)» (inv. — скоро-
чення від inventé).

Автором 100 франків 1925–1936 рр.
є Л. Ж. Базор. Його підпис «L. BAZOR»
знаходиться на аверсі під зрізом ший
Маріанни.

Автором 10 і 20 франків 1929–1939 рр. —
П'єр Турін (Pierre Turin), який залишив
свій підпис «P. TURIN» на аверсах вздовж
канта під головою Маріанни.

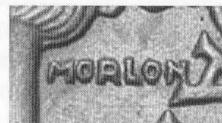
Автором 50 сантимів, 1 і 2 франків
1931–1940 рр. є П'єр-Александер Морлон
(Pierre-Alexandre Morlon). Його підпис
«MORLON» знаходиться на реверсах зліва
від голови Маріанни.

5 франків 1933 р. підготував Л. Ж. Базор,
який залишив свій підпис «L. BAZOR»
на аверсі під роком карбування.

5 франків 1933–1939 рр. підготував Андре
Анрі Лаврільє (André Henri Lavrillier).
Його підпис «A. LAVRILLIER» — на аверсі
внизу вздовж буртика.

Підпис П. Туріна «P.TURIN» на 10 і 20 франках
1929–1939 рр.

Підпис П.-А. Морлона «MORLON» на 50 сантимах,
1 франку і 2 франках 1931–1940 рр.

Підпис Л. Ж. Базора «L. BAZOR» на 5 франках
1933 р.

252–253. Підпис А. А. Лаврільє «A. LAVRILLIER»
на 5 франках 1933–1939 рр.